

Türküstan

www.turkustan.az

Aydın Mədətoğlu

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Bizim yazar

əvvəli ötən sayımızda

Atatürkün Cümhurbaşqanlılığı dövründəki xarici siyasətinin ikinci dövrü 1923-1930-cu illəri əhatə edir. Bu dövrdə Mustafa Kamal Paşa uzun sürən müharibə illərində dağıdılmış ölkəni bərpa etmək və xalqı səfərbər etmək üçün bir sıra inqilabi reformlar həyata keçirməyə başlamış, 28 oktyabr 1923-cü ildə Yuqoslaviya, 15 dekabr 1923-cü ildə Albaniya, 18 oktyabr 1925-ci ildə Bolqarıstanla dostluq müqavilələri imzalayaraq Balkan dövlətləri ilə işbirliyi üçün zəmin hazırlamışdı.

17 dekabr 1925-ci ildə Parisdə Sovet Rusiyası ilə bir-birinə saldırmamaq haqqında Paktı, 22 aprel 1926-cı ildə Tehrandə İrənlə tərəfsizlik Paktı imzalamış Türkiyə 5 iyun 1926-cı ildə İngiltərə ilə imzaladığı anlaşma ilə Mosulun İraqın tərkibində qalmasına razılıq vermiş, bununla da İngiltərə və Fransa, hətta İtaliya ilə münasibətləri tənzimləmiş və 30 may 1928-ci ildə İtaliya da Türkiyə ilə dostluq müqaviləsi bağlamışdı ki, bu da Yunanıstanla bir dostluq anlaşmasınının yapılmasına yol açmış və 1930-cu ildə Türkiyə-Yunanıstan dostluq anlaşması imzalanmışdı. 1928-ci ildə Ankaranı ziyarət edən Əfqanıstan kralı Əmənullah Xanla da Türkiyə-Əfqanıstan dostluq müqaviləsi bağlanmışdı.

Atatürk dövrü Türkiyə xarici siyasətinin üçüncü dövrü 1930-1939-cu illəri əhatə edir. Bu dövrdə Türkiyə dünya iqtisadi böhranının meydana gətirdiyi çətinliklərlə qarşı-qarşıya qalmışsa da Osmanlı borcları haqqında 1932-ci ildə Parisdə Fransa ilə anlaşmaya nail olmuş, 9 fevral 1934-cü ildə Yunanıstan, Yuqoslaviya və Rumıniya ilə "Balkan Birliyi", 20 iyul 1936-cı ildə Montreuksda Bolqarıstan, Fransa, Yaponiya, İngiltərə, Rumıniya, Yunanıstan, Yuqoslaviya və Sovet İttifaqı ilə "Boğazlar Sözləşməsi"ni, 9 iyul 1937-ci ildə İran, İraq və Əfqanıstanla "Səadabad Paktı"ni imzalamış, 1938-ci ilin sentyabr ayında qurulan bağımsız Xatay Dövləti 29 iyun 1939-cu ildə Xatay Məclisinin qərarı ilə Türkiyəyə birləşdirilmişdi.

Türkiyə Cümhuriyyəti dahi Atatürkün zəkası sayəsində gücləndikcə çevrəsindəki bölgə ölkələri ilə sülh yolunu çözmüş, ölkədə və dünyada sülh"şüarını yeni Cümhuriyyətin xarici siyasətinin əsasına çevirmiş, 1932-ci ildə Millətlər Cəmiyyətinin üzvü olmuşdu.

Yeni Cümhuriyyəti iqtisadi cəhətdən yüksəltməyə çalışan Atatürk şəxsi təşəbbüs və qarışıq iqtisadiyyatdan daha çox dövlət iqtisadiyyatına ağırlıq verməyə də sosialist bir dövlət qurmamışdı. Qərb imperialistlərinə qarşı Sovetlərlə dostluq

və dinimizə hörmətkarız. Və lisanımızda bu hökumət "Xalq Hökuməti" deyə yad edilir. Bolşeviklərə münasibətimizə gəlincə, biz onlarla bir dostluq müqaviləsi bağladığımız şərtlərdən biri budur ki, ruslar məmləkətimizdə propaqanda və təhrikat yapmayacaqlar. Çünki Sovet təşkilatı ilə bizim təşkilatımız arasında əsaslı ixtilaf vardır". "Kommunizm ilə rus dostluğu arasında bir münasibət varmıdır?" sualına da cavab olaraq bildirmişdi ki: **"Kommunizm ictimai bir məsələdir. Məmləkətimizin hali, ictimai şəraiti, dini və milli ənənələrin güclü olması Rusiyadakı kommunizmin bizə tətbiqinə müsaidsizdir... Hətta rusların müttəfiqləri də bizim üçün bu həqiqətin sübutuna qail bulunurlar. Bizim ruslarla olan mü-**

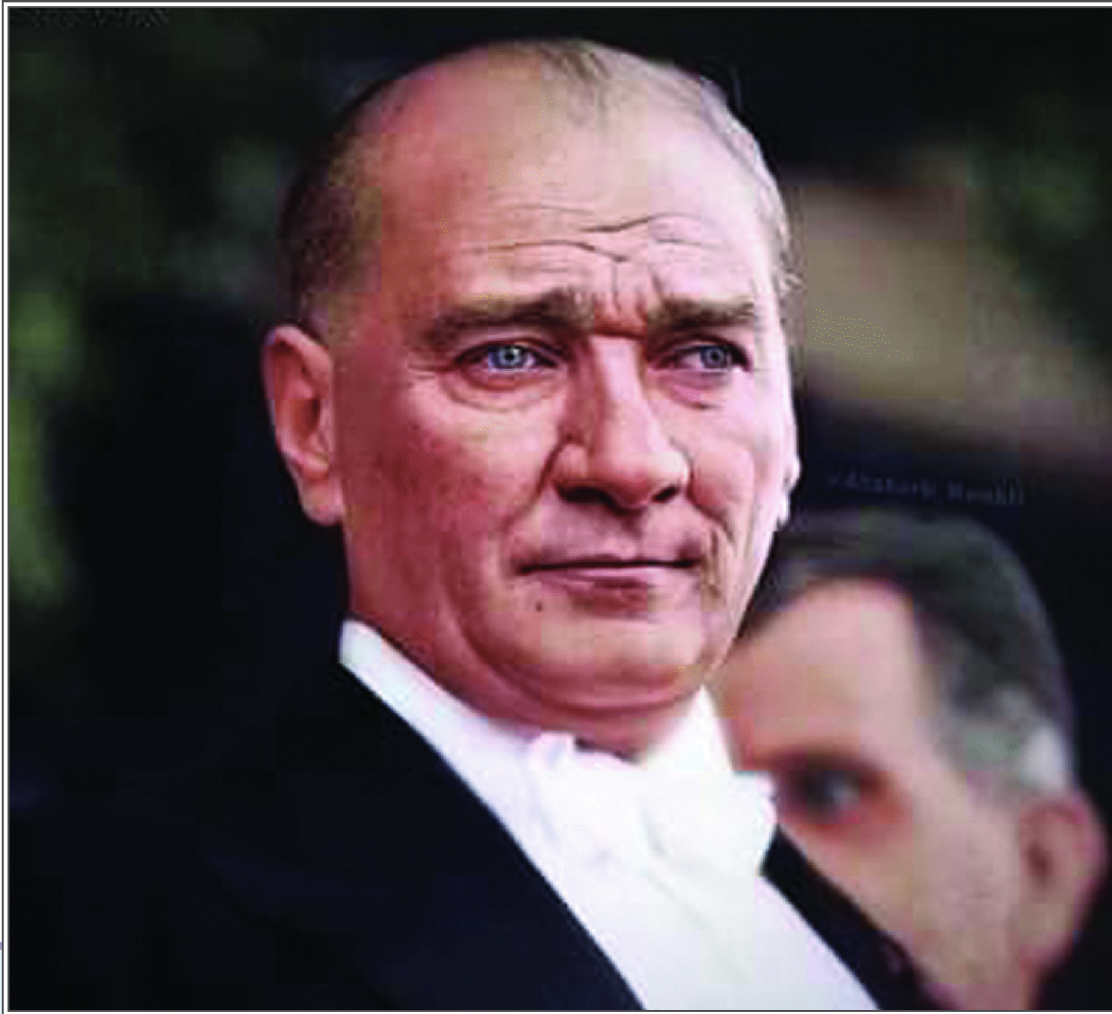
Corc (Lloyd Corc 1916-cı ilin sonundan 1922-ci ilədək Böyük Britaniya koalisiya hökumətinin baş naziri olmuşdur-A.M.) və Klemanso Jorj Benjamen (Klemanso 1906-1909-cu və 1917-1920-ci illərdə Fransa Nazirlər Şurasının sədri, həmçinin 1917-1920-ci illərdə Fransanın Müdafiə naziri olmuşdur-A.M.) Avropasının qələbə nəşəsi ilə kor olan siyasəti idi. Bu siyasət var ikən Türkiyə Böyük Məclisinin rəhbərlərini bolşeviklərlə anlaşdıqları üçün kimse ittiham edə bilməz. Bolşevik siyasətinin Türkiyə üçün bir maneə olduğunu qəbul etməmək dünya məsələlərini çox dar bir gözlüklə görmək olardı" (Bax: M.Ə.Rəsulzadə, Azərbaycan Cümhuriyyəti, Bakı 1990, səh.88). "Kamalizm"nin əsas məqsədi Türk millətini yüksəltmək, onu inki-

sa siyasəti çatışmalarına səbəb olmuş, Türkiyə toplumunu qarşı-qarşıya gətirmiş, Türk və Türkiyə düşmənlərinin istəklərinə xidmət etmişdir.

Bugünkü Türkiyə Cümhuriyyəti həm tarixdən gələn, həm də içində bulunduğu şərtlərin özəlliklərini Atatürk ideyaları əsasında bir araya gətirərək onu həyata keçirmək məcburiyyətindədir. Xarici qüvvələrin təsiri, siyasi, dini və ideoloji yönərlə Türk cəmiyyətinin sorunlarını həll etmək, onu ana cizgilərdən, Atatürk ilkələrindən ayırmaq ölkəni və xalqı çixılmazlıqlara sürükləmək deməkdir. XXI əsr Türk dünyası içində düşdüğü siyasi və mədəni xaosdan qurtulmaq üçün Atatürkün başladığı, fəqət sona çatdırı bilmədiyi yolu davam etdirməli, qloballaşmanın yaratmaqda olduğu dağıdıcı təsirlərə qarşı yeni bir siyasi və mə-

Türk dünyasının əbədi sevgi ünvanı

Qazi Mustafa Kamal Paşa Atatürk

Bugünkü Türkiyə Cümhuriyyəti həm tarixdən gələn, həm də içində bulunduğu şərtlərin özəlliklərini Atatürk ideyaları əsasında bir araya gətirərək onu həyata keçirmək məcburiyyətindədir. Xarici qüvvələrin təsiri, siyasi, dini və ideoloji yönərlə Türk cəmiyyətinin sorunlarını həll etmək, onu ana cizgilərdən, Atatürk ilkələrindən ayırmaq ölkəni və xalqı çixılmazlıqlara sürükləmək deməkdir. XXI əsr Türk dünyası içində düşdüğü siyasi və mədəni xaosdan qurtulmaq üçün Atatürkün başladığı, fəqət sona çatdırı bilmədiyi yolu davam etdirməli, qloballaşmanın yaratmaqda olduğu dağıdıcı təsirlərə qarşı yeni bir siyasi və mədəni dönəm başlatmalıdır...

müqaviləsi bağlamasına və ölkədə bir Kommunist Partiyasının yaradılması və fəaliyyət göstərməsinə icazə verdiyinə baxmayaraq incə bir siyasət yürütmüşdür. Lakin Atatürkü və qarşılıqlı olaraq "Kamalizm"nin mahiyyətini dərinləndirən anlamayan və bütün bunları əldə dəstəvə edən Atatürk düşmənləri onu kommunistlikdə və hətta ateistlikdə ittiham etmişlər. Halbuki Atatürk hələ sağlığında dəfələrlə bu mövzularla bağlı məsələlərə öz münasibətini açıq şəkildə bildirərək göstərmişdi ki: "Biz nə bolşevikiz, nə də kommunist. Biz nə biri, nə də digəri ola bilmərik. Çünki biz milliyətpərvər

nasibət və müqaviləmiz ancaq iki müstəqil dövlətin ittihad və ittifaq əsasları ilə əlaqədardır" (Bax: Atatürkün Söyləv və Demeçləri, III cilt, səh.51; V cilt, səh.84; II cilt, səh.20).

Atatürkün bolşevik Rusiyası ilə dostluq müqaviləsi bağlamasını sonralar Rusiya imperiyası tərkibində yaşayan Türklərə bir zərbə olduğunu irəli sürən və bunu səhv hesab edən Atatürk təftişçilərinə qarşı hələ vaxtında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin başçısı olan Məmməd Əmin Rəsulzadə tutarlı cavab verərək göstərmişdi ki: "Türkiyəni bolşeviklərlə müqavilə bağlamağa məcbur edən səbəb Lloyd

şaf etmiş xalqlar səviyyəsinə qaldırmaqdır. Kamalizm ideologiyasının əsasını bağımsızlıq, milliyətçilik, cümhuriyyətçilik, xalqçılıq, dövlətçilik, dünyəvilik, sülhsevərlik təşkil edir. Kamalizm imperializmə qarşı mübarizə aparmaq, Türkiyəni çağdaş uyqarlıq səviyyəsinə qaldırmaq deməkdir. Çox təəssüflər olsun ki, sonrakı iqtidartar Atatürkün bu müqəddəs ilkələrini qoruya bilməmiş, Türkiyəni imperialist dövlətlərdən asılı vəziyyətə salmış, Atatürkün min zəhmət bahasına qurduğu Cümhuriyyət kultürünə qarşı dini, siyasi və ideoloji kultür oluşturmağa çalışmaqdadırlar. Bütün bunlar

deni dönəm başlatmalıdır. Əks təqdirdə böyük Atatürkün söylədiyi kimi "Milli mədəniyyətin yox olması millətin tarix səhnəsindən silinməsi deməkdir". Ona görə də "Milli mədəniyyətimizi müasir mədəniyyət səviyyəsinin üstünə çıxarmalıyıq. Bunu Türkün mədəni vəsiğini ortaya qoyaraq elmə, irənlə, çalışmayla yapmalıyıq" deyən Atatürkün bu vəsiyyətini həyata keçirmək XXI əsr Türkünün ən ümdə vəzifəsi olmalıdır.

Atatürk 1937-ci ildə ona məxsus əkin sahələrini dövlət xəzinəsinə, bir hissə daşınmaz əmlaklarını Ankaraya və Bursa Bələdiyyələrinə bağışlamış, öz şəxsi mirasından yeganə bacısı Makbulə Xanıma, mənəvi övladlığa götürdüğü Afət İnanaya, Səbiyyə Göççənə, Fikriyyəyə, Ülküyə, Nəbiləyə, Ruqiyəyə, Zəhraya və Musa adlı çobanaya, himayəyə götürdüğü Əbdürrəhim və Ehsan adlı cocuqlara, həmçinin yaradığı Türk dili və Türk Tarixi Qurumlarına pay ayırmışdı.

Yaxınlaşan II Dünya müharibəsini öncədən gören Atatürk sülh yolu ilə bölgədə savaşa qarşı önlemlər almış, ölümündən sonra Türkiyə Cümhurbaşqanı olan silahdaşı İsmət İnönü Atatürkün xarici siyasətini davam etdirərək Türkiyənin II Dünya müharibəsinə qatılmasına icazə verməmiş, ölkəni bu böyük təhlükədən yara almadan qurtarmağa nail olmuşdu.

Atatürk Türk millətinə ən böyük xidmətlərini yapıdıqdan, ona hüzur, nizam-intizam gətirdikdən və ona çalışma həvəsini aşıladıqdan sonra 10 noyabr 1938-

ci ildə sərraz xəstəliyindən İstanbulda Dolmabahçe Sarayında saat 9, 05 dəqiqədə vəfat etmiş, 21 noyabr 1938-ci ildə törənlə müvəqqəti istirahətgahı olan Ankaraya Etnoqrafiya Muzeyində dəfn edilmiş, "Anıt Qəbir" yapıldıqdan sonra 10 noyabr 1953-cü ildə cənazəsi yüksək bir törənlə Ankarada "Anıt Qəbir"də əbədi istirahətgahına gömülmüşdü.

Atatürk Türk millətinin qəlbində əbədi yaşayacaqdır. Çünki Atatürk dünya Türklərinin XX əsrdə qarantı olan Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmış, sönməkdə, əriməkdə olan Türklüyü özünə qaytarmışdır.

Ruhu şad olsun.

Oxu, oxut, abunə ol!